

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Amsterdammerschap en burgerschapsonderwijs

Output Urban Citizen Fellowship Gemeente Amsterdam

de Waal, T.M.

Publication date

2022

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Waal, T. M. (2022). *Amsterdammerschap en burgerschapsonderwijs: Output Urban Citizen Fellowship Gemeente Amsterdam*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Dr. Tamar de Waal

Amsterdam Law School, University of Amsterdam

t.m.dewaal@uva.nl / www.tamardewaal.nl

Amsterdammerschap en burgerschapsonderwijs

“Amsterdam kenmerkt zich door een grote diversiteit van haar bevolking. Al eeuwenlang trekt Amsterdam een grote variëteit aan mensen aan. Mensen die zich, eenmaal hier gesettled, net zo Amsterdammer voelen als mensen die hier al veel langer zijn. De diversiteit maakt Amsterdam uniek en biedt een grote rijkdom aan de stad en haar inwoners. Maar het vraagt ook wat van haar inwoners. Je verbinden met de stad betekent ook dat je leert omgaan met de verschillen in de stad. Burgerschapvaardigheden van haar inwoners zijn in een diverse stad als Amsterdam een absolute voorwaarde voor een prettig leefbare stad.”

[...] Amsterdams burgerschap, oftewel Amsterdammerschap, staat voor jezelf kunnen zijn in een diverse omgeving en een ander ook die ruimte gunnen. Het staat voor het vermogen om in gelijkwaardigheid samen de stad vorm te geven. Dat gaat niet altijd vanzelf. Burgerschap en diversiteit zijn niet alleen mooi, maar ook complex. De praktijk laat zien dat verschillen tussen mensen helaas ook vaak samengaan met segregatie, kansenongelijkheid, achterstelling en conflict. Het is daarom belangrijk om actief Amsterdammerschap te bevorderen. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor het Amsterdamse onderwijs.”

Introductie

Geen enkel mens wordt als democraat geboren. Dat is een zin die tegenwoordig vaak valt als het over burgerschapsonderwijs gaat. Het klopt. In een democratie staan de waarden van vrijheid en individuele ontplooiing hoog in het vaandel – maar dat betekent niet, en misschien wel *juist niet*, dat democratisch burgerschap vrijblijvend is. Een democratisch burger moet goed op de hoogte zijn van haar rechten en plichten, kennis hebben van de democratische rechtsstaat én vaardigheden bezitten om bij te dragen aan de democratie en bredere samenleving. Oftewel, democratisch burgerschap vergt educatie en vorming (bv. Eidhof 2020; Tonkens & Hurenkamp 2021; Nieuwelink 2020).

Bij deze burgerschapsvorming is de volgende vraag van belang: *waarvan* zijn we eigenlijk burger? We wonen in een buurt, in een stad of dorp, in een provincie, in een land, op een continent – en op de wereld. Met wie moeten we ons, als burgers, verbonden voelen? En wat betekent dit voor de inhoud van burgerschapsonderwijs? De meeste democratieën investeren in burgerschapsvorming op het niveau van het nationale burgerschap (bv. Eurydice 2017). In Nederland zou dit dus betekenen dat de vraag centraal staat: Wat betekent het om een Nederlands burger (of een Nederlander) te zijn? De meeste scholen in ons land doen dit inderdaad ook – maar de stad Amsterdam vormt hierop een uitzondering.

In het burgerschapsonderwijs in de hoofdstad staat vooral ‘het Amsterdammerschap’ centraal. Dit blijkt uit overheidsdocumenten, voortgangsbrieven, lesmaterialen en georganiseerde evenementen. Op de website van de gemeente staat dat Amsterdammerschap ‘staat voor je eigen mening hebben en respect hebben voor die van de ander’ (Amsterdam.nl, n.d.). En in alle beleidsdocumenten, onder meer over het ‘Stadslab’, wordt uitsluitend gesproken over ‘Amsterdammerschap in het onderwijs’ (bv. 2^e voortgangsbrief, 21 december 2021).

Dit *white paper* staat stil bij mogelijke nadelen van het gebruik van ‘Amsterdammerschap’ als niveau van identificatie en instructie binnen burgerschapsonderwijs op basis- en middelbare scholen in de gemeente Amsterdam. Voor alle duidelijkheid, dit betekent niet dat de keuze van de gemeente voor het Amsterdammerschap als speerpunt van burgerschapsonderwijs onwenselijk is. Wel is het verstandig stil te staan bij mogelijke gevolgen van deze keuze om te kunnen bespreken welke kansen mogelijk blijven liggen.

In onderstaande worden drie uitdagingen uiteengezet van het kiezen voor stadsburgerschap als kern van burgerschapsonderwijs: 1) het te weinig benadrukken van het meerlaags burgerschap dat EU-burgers bezitten; 2) het te weinig bijdragen aan een inclusief nationaal burgerschapsideaal; 3) het bijdragen aan ongelijkheden tussen stad en niet-stad.

1. Benadrukken belang van het meerlaags burgerschap van Europeanen

Kern: Amsterdammers moeten zich niet *alleen* betrokken voelen bij Amsterdam.

- Het aanbieden van burgerschapsonderwijs komt voort uit de constatering dat niet iedereen vanuit huis in gelijke mate aandacht meekrijgt voor burgerschap (Eidhof, 2018), laat staan meerlaags burgerschap. Er ligt hier dus een rol weggelegd voor scholen. Door vooral ‘Amsterdammerschap’ te cultiveren in het burgerschapsonderwijs ontstaat het risico dat Amsterdammers te weinig affiniteit en ‘lotsverbondenheid’ (Williams, 2003) ontwikkelen ten opzichte van het meerlaags burgerschap dat ze bezitten.
- Amsterdammers kunnen hun stem uitbrengen bij meerdere verkiezingen: gemeenteraadsverkiezingen, nationale verkiezingen en EU-verkiezingen. Het is daarom van belang dat het burgerschapsonderwijs aandacht besteedt aan al deze lagen van politiek lidmaatschap en bestuur. Amsterdammers moeten kunnen reflecteren op hun positie, rechten en verantwoordelijkheden binnen deze verschillende, maar ook vervlochten, politieke gemeenschappen. Daarnaast is er ook een *Amsterdams* belang dat Amsterdammers zich betrokken voelen bij hun meerlaags burgerschap: nationale en Europese verkiezingen kunnen grote gevolgen hebben voor de stad Amsterdam en haar Amsterdammers.
- Meerlaags burgerschap in ogenschouw nemen, betekent niet dat, bijvoorbeeld, in het basisonderwijs uitgebreid stilgestaan moet worden bij allerlei complexe institutionele verhoudingen binnen de EU. Maar burgerschapsonderwijs geven zonder de EU en EU-burgerschap enige aandacht te geven – en dit geldt voor ieder schoolniveau – schiet tekort.
- Aandacht voor meerlaags burgerschap biedt ook een mooie gelegenheid stil te staan bij het idee dat identiteiten en identificaties elkaar niet hoeven uit te sluiten. Het is heel goed mogelijk én Europeaan én Nederlander én Amsterdammer te zijn. Daarnaast kunnen individuele Amsterdammers nog additionele identificaties hebben, bijvoorbeeld met de landen waaruit zij, of hun ouders of voorouders, gemigreerd zijn. Burgerschapsonderwijs kan benadrukken dat het bij al deze vormen van meerlagigheid niet gaat om of-of (Çankaya, 2020).
- Burgerschapsonderwijs gaat niet alleen over het overbrengen van *kennis* over de democratische rechtsorde. Het gaat ook over het aanleren van democratische *vaardigheden* (bv. Eidhof 2020). Deze vaardigheden kunnen in principe

didactief sterk opgehangen worden aan het Amsterdammerschap. Het maakt niet veel uit welk burgerschaps-‘vehikel’ gekozen wordt: stadsburgerschap, nationaal burgerschap, et cetera. Tegelijkertijd moet wel benadrukt worden dat de vaardigheden die centraal staan relevantie hebben binnen alle lagen van het meerlaags burgerschap van Amsterdammers.

- Wat is de rol van ‘wereldburgerschap’ in dit alles (bv. Nussbaum 2002)? Het is inderdaad een beetje een vreemde eend in de bijt. Formeel bestaat het niet en er zijn geen mondiale verkiezingen. Wel bestaan mensenrechtenverdragen, die bovendien expliciet genoemd worden in de aangescherpte leerdoelen van het Nederlandse burgerschapsonderwijs die gelden sinds 1 augustus 2021. En de Verenigde Naties bestaan natuurlijk ook. Amsterdamse scholen kunnen daarom zeker aandacht besteden aan wereldburgerschap. Hierbij moet duidelijk zijn dat mensenrechten niet alleen belangrijk zijn als het aankomt op mogelijke schendingen ervan door andere landen, maar ook voor, en in, Nederland zelf (Oomen 2014). (Met Fawaka stuurt de gemeente hier al op aan, afgaande op de materialen.)

2. Bijdragen aan inclusief nationaal burgerschapsideaal

Kern: Amsterdam moet opkomen voor een inclusief nationaal burgerschapsideaal

- Vermoedelijk komt de keuze van de gemeente voor het mijden van ‘Nederlanderschap’ binnen burgerschapsonderwijs voort uit dat het nationale burgerschap controversiëler is dan het stadsburgerschap van ‘Amsterdammer’. In de Nederlandse politiek gaat het immers al meer dan een kwarteeuw op een weinig constructieve en vaak discriminerende wijze over de vraag wie de ‘normale’ of ‘echte’ Nederlander zou zijn (en wie daar een vermeende bedreiging voor zou zijn). De keuze het mijnenveld rondom ‘het Nederlandschap’ te laten voor wat het is en uit te gaan van eigen kracht, is daarom goed te begrijpen. Maar het is ook een keuze van de minste weerstand, terwijl een progressieve hoofdstad ook kan kiezen voor het laten horen van een idealistisch tegengeluid - in haar onderwijs, maar ook daarbuiten -, zeker in gepolitiseerde tijden.
- Let wel, het is prachtig een inclusief perspectief van Amsterdammerschap op de kaart te zetten en uit te dragen. Maar als burgerschapsonderwijs zich *volledig* richt op het Amsterdammerschap dan krijgen huidige politici die het nationale Nederlandschap niet inclusief willen invullen meer vrij baan. Zij ontvangen

minder tegenspraak en hoeven ook minder te reageren op alternatieve invullingen van het Nederlandschap. En dat terwijl de opkomende uitsluitende invullingen van het Nederlandschap belangrijke waarden als democratische gelijkheid schaden (bv. Kešić and Duyvendak, 2019).

- Uit meerdere onderzoeken blijkt bovendien dat Amsterdammers met een migratieachtergrond zich met regelmaat sterker met de stad Amsterdam identificeren dan met het land Nederland (bv. Mamadouh & Van der Welle, 2015). Zo komt het voor dat Amsterdammers zich wél een ‘Turkse Amsterdammer’ voelen, maar niet direct een ‘Nederlander’. De term ‘Nederlander’ heeft soms zelfs een negatieve associatie (van de Weerd, 2019). De oorzaken hiervoor zijn divers - uitsluiting, migratiegeschiedenissen - maar ook hier ligt een taak voor de stad Amsterdam en haar onderwijs. Iedereen moet uitgenodigd en aangemoedigd worden zich (óók) verbonden te voelen met het Nederlandschap.
- Uiteraard, in een democratische rechtsstaat staat het, uiteindelijk, iedereen vrij zelf te bepalen in hoeverre zij zich identificeert met bepaalde burgerschappen. Dit geldt voor het Amsterdammerschap, het Nederlandschap, het EU-burgerschap, enzovoorts. Anders gezegd, je mag een Nederlander zijn die zich uitsluitend een Turk, Pool of wereldburger *voelt*. Maar een democratische rechtsstaat heeft tegelijkertijd een bepaalde mate van betrokkenheid en steun nodig onder haar burgers om goed te kunnen functioneren (De Waal, 2019). De overheid mag daarom in haar burgerschapsonderwijs (en breder) oprechte pogingen doen bepaalde niveaus van identificatie en kennis te bewerkstelligen. En ook dit geldt voor alle lagen van democratisch bestuur, dus op het niveau van Amsterdam, Nederland en de EU.

3. Bijdragen aan ongelijkheden tussen stad en niet-stad.

Kern: Stadsburgerschap moet ongelijkheden niet versterken

- Grote gemeenten zoals Amsterdam investeren in de identiteit van stadsburgerschap, kleine gemeenten niet. En hoewel alle Nederlanders bij gemeenteraadsverkiezingen kunnen stemmen, heeft dit als gevolg dat sommige Nederlanders wel een doorvoeld stadsburgerschap bezitten en andere Nederlanders niet, afhankelijk van waar ze wonen. Dit is niet per se een

probleem, maar kan dat wel worden als bijkomstige ongelijkheden samenvallen met deze scheidslijn (stad en niet-stad).

- Economische ongelijkheid en segregatie tussen arm en rijk nemen toe in Nederland en ook binnen Amsterdam (CBS, n.d.). Dit is op zichzelf al problematisch. Het schuurt ook met het uitgedragen ideaalbeeld van Amsterdam als inclusieve stad. Maar een ander gevolg is dat leven in Amsterdam voor steeds minder mensen is weggelegd, onder meer door stijgende huizenprijzen. Het is nog niet volledig zo ver, maar de trend is onmiskenbaar dat het überhaupt kunnen zijn, of worden, van een Amsterdammer steeds meer iets voor 'de elite' wordt.
- Als deze trend samenvalt met het nadrukkelijk promoten van stadsburgerschap en 'Amsterdammerschap' - als baken van inclusiviteit en progressiviteit - door de gemeente, kan dit de kloof tussen stad en niet-stad vergroten. Amsterdammers voelen zich dan mogelijk (nog meer) verheven en (nog) minder verbonden met niet-Amsterdam. En niet-Amsterdammers krijgen de boodschap achter het net te vissen en voelen zich uitgesloten, niet alleen sociaaleconomisch maar ook qua status (bv. Lenard 2022 ; Bauböck & Orgad 2020)

Slot

Nogmaals, de drie geschetste nadelen tonen niet aan dat het Amsterdammerschap volledig terzijde geschoven dient te worden in burgerschapsonderwijs. Een mogelijke oplossing zou kunnen zijn de andere burgerschappen die Amsterdammers óók bezitten te blijven benadrukken. Een meer fundamentele oplossing zou zijn om het Amsterdammerschap niet centraal te stellen in het onderwijs - maar 'burgerschap' (dus niet 'Amsterdammerschap in het onderwijs', maar 'burgerschap in het onderwijs'). En vanuit een primaat van burgerschap kan dan gekeken worden naar, en gewerkt worden met, het Amsterdammerschap, Nederlanderschap, EU-burgerschap en wereldburgerschap.

Tamar de Waal, februari 2022

Amsterdam

**Graag houd ik me aanbevolen verder in gesprek met de gemeente en haar ambtenaren,
bijvoorbeeld tijdens een lezing of expert meetings.**

Referenties:

- Amsterdam. "Burgerschap in de klas. Dat doen we samen." Webpagina. Sociaal Domein Gemeente Amsterdam. Accessed January 26, 2022. <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/onderwijs-leerplicht/burgerschap-klas/>.
- Bauböck, Rainer, and Liav Orgad. "Cities vs States: Should Urban Citizenship Be Emancipated from Nationality?" SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, March 1, 2020. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3630228>.
- Çankaya, Sinan. *Mijn ontelbare identiteiten*. Bezige Bij b.v., Uitgeverij De, 2020.
- CBS. "Aantal miljonnairs neemt zesde jaar op rij toe." Webpagina. Centraal Bureau voor de Statistiek. Accessed February 9, 2022. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/47/aantal-miljonnairs-neemt-zesde-jaar-op-rij-toe>
- De Waal, Tamar. *Tussen kwetsbaarheid en weerbaarheid: over het belang van burgerschap*. Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2019.
- Eidhof, Bram Berend Frederik. *Handboek burgerschapsonderwijs: voor het voortgezet onderwijs*. ProDemos, 2020.
- . *Het Wilhelmus voorbij: over het ontwikkelen van burgerschap in het onderwijs*. Van Genneep, 2018.
- Eurydice. "Citizenship Education at School in Europe, 2017." Website, 2017. <https://op.europa.eu/443/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF>.
- Hurenkamp, Menno, and Evelina Hendrika Tonkens. *En nou mag ik even!: burgerschap - wat is het en wat kun je ermee?* Boom, 2021.
- Kešić, Josip, and Jan Willem Duyvendak. "The Nation under Threat: Secularist, Racial and Populist Nativism in the Netherlands." *Patterns of Prejudice* 53, no. 5 (October 20, 2019): 441-63. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2019.1656886>.
- Lenard, Patti Tamara. "Urban Citizenship Threatens Democratic Equality." *Verfassungsblog* (blog). Accessed February 16, 2022. <https://verfassungsblog.de/urban-citizenship-threatens-democratic-equality/>.
- Mamadouh, Virginie, and Inge van der Welle. "Religious and Territorial Identities in a Cosmopolitan and Secular City: Youth in Amsterdam." In *The Changing World Religion Map: Sacred Places, Identities, Practices and Politics*, edited by Stanley D. Brunn, 1013-30. Dordrecht: Springer Netherlands, 2015. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9376-6_52.

- Nussbaum, Martha. "Education for Citizenship in an Era of Global Connection." *Studies in Philosophy and Education* 21, no. 4 (July 1, 2002): 289-303.
<https://doi.org/10.1023/A:1019837105053>.
- Nieuwelink, Hessel. "Kritische kanttekeningen bij nieuwe wet burgerschapsonderwijs." *StukRoodVlees* (blog), November 7, 2020. <https://stukroodvlees.nl/kritische-kanttekeningen-bij-nieuwe-wet-burgerschapsonderwijs/>.
- Oomen, Barbara. *Rights for Others: The Slow Home-Coming of Human Rights in the Netherlands*. Cambridge University Press, 2014.
- Weerd, Pomme van de. "'Those foreigners ruin everything here': Interactional functions of ethnic labelling among pupils in the Netherlands." *Journal of Sociolinguistics* 23, no. 3 (2019): 244-62. <https://doi.org/10.1111/josl.12344>.
- Williams, Melissa S. "Citizenship as Identity, Citizenship as Shared Fate, and the Functions of Multicultural Education." In *Citizenship and Education in Liberal-Democratic Societies: Teaching for Cosmopolitan Values and Collective Identities*, edited by Kevin McDonough and Walter Feinberg. Oxford University Press, 2003.